

Received / Makale Geliş Tarihi 13.04.2024
Published / Yayınlanma Tarihi 30.06.2024
Volume (Issue) Cilt (Sayı) 8 (43)
pp / ss 829-840

Research Article / Araştırma Makalesi
10.5281/zenodo.12188133
Mail: editor@pejoss.com

Doç. Hamit Önal

<https://orcid.org/0000-0001-6990-5279>

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara / TÜRKİYE

ROR Id: <https://ror.org/054xkpr46>

Abdallar ve İcra Ettikleri Bozlakların Makamsal Yapısı: Kırşehir ve Kırıkkale Örneği

Abdals and the Maqam Structure of the Bozlaks Performed: The case of Kırşehir and Kırıkkale

ÖZET

Anadolu diye de adlandırılan Türkiye coğrafyası, özellikle farklı medeniyetlerin kendisine yuva olarak seçtiği için zengin bir folklor malzemesine ev sahipliği yapmaktadır. Bu nedenle kültür zenginliği bakımından eşsiz bir bölgedir. Bu kültürel zenginlik ve folklorik yapı içerisinde özellikle Abdal geleneğinin yaşatıldığı bölgeler, kültürel açıdan farklı bir yere ve öneme sahiptir. Güney Toroslarla birlikte özellikle Orta Anadolu'yu içine alan bu bölge Anadolu'nun hemen her yöresinde olduğu gibi müzik folkloru bakımından oldukça farklı ve derin bir geçmişe sahiptir. Birçok tarihi belgede Yörük Türkmen Abdal diye adlandırılan bu toplum, dini, toplumsal ve kültürel yaşantıları ile kendilerine has bir yaşam tarzını sürdürürken, aynı zamanda nesiller arası önemli bir kültür aktarıcısı olarak da birçok araştırmaya konu olmuşlardır. Birçok farklı yörede yaşayan Abdalların yaşadıkları göç, acı, ayrılık ve ölüm gibi tarihi olayları ifade edebilme bakımından bozlaklar ayrı bir öneme sahiptir.

Türk Halk Müziği repertuarında uzun havalar önemli bir yer tutmaktadır. Buldukları yöreye göre farklı isimler alan bu ezgilerin en usta icracıları ise Abdallardır. Abdallar tarafından özellikle Orta Anadolu ve Güney Anadolu'da icra edilen bozlaklar, belki de bunlar arasındaki en özel yere sahiptir. Kırıkkale'nin Keskin ilçesi ve Kırşehir'de yaşayan Abdallar tarafından yaygın olarak icra edilen bozlaklar, Türkmenler, Avşarlar, Baraklar, Beğdili ve Ceritler gibi bazı Türk boyları arasında doğan ve yaşatılan köklü bir gelenek olmuştur. Araştırmada, Abdalların müzikle olan ilişkileri ve genellikle uzun hava türlerinden biri olan bozlakları ustaca icra ettikleri tespit edilmiştir. Bu tespite göre abdalların genel olarak inici seyir özelliğine sahip muhayyer, muhayyer kürdi, acem kürdi, muhayyer sünbüle ve karciğar makamlarında bozlakları icra ettikleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Abdal, Bozlak, Makam, Kırşehir, Kırıkkale.

ABSTRACT

The geography of Turkey, also known as Anatolia, is home to a rich folklore tradition, particularly given that different civilizations have chosen it as their home. As a result, it is a unique region in terms of cultural richness. Amongst this cultural richness and folkloric structure, the regions where the Abdal tradition is kept alive occupy a different cultural place and importance. This region, which encompasses the Southern Toros Mountains and particularly Central Anatolia, has a markedly distinct and profound history with regard to music and folklore, as is the case in nearly every region of Anatolia. This society, which is designated as the Yörük Türkmen Abdal in numerous historical documents, has been the subject of numerous studies as an essential cultural mediator between generations while maintaining a distinctive lifestyle encompassing their religious, social, and cultural lives. The Bozlaks have a particular significance in relation to the expression of historical events, including migration, suffering, separation, and death, as experienced by Abdals in a multitude of geographical locations.

Long airs have a significant role in the Turkish folk music tradition. The most proficient performers of these melodies, which have different names depending on the region in which they are found, are the Abdals. Bozlaks, which are performed by Abdals, especially in Central Anatolia and Southern Anatolia, have perhaps the most distinctive position among them. Bozlaks, which are widely performed by Abdals in the Keskin district of Kırıkkale and Kırşehir, has been a deeply rooted tradition that has been passed down among some Turkish tribes, including the Turkmens, Avşars, Baraks, Beğdili, and Cerites. The research findings indicate that the Abdals' relationship with music and their skillful performance of Bozlak, which is generally considered to be one of the long-air genres, is noteworthy. Based on these findings, it can be concluded that the Abdals typically perform Bozlak in Muhayyer, Muhayyer Kürdi, Acem Kürdi, Muhayyer Sunbüle, and Karciğar Makams with a descending course feature.

Keywords: Abdal, Bozlak, Maqam, Kırşehir, Kırıkkale.

1. GİRİŞ

Abdalların kültür dünyalarını iyi anlayabilmek ve sağlıklı değerlendirmeler yapabilmek için, “Abdal” kavramının kökeni, tarihi ve tasavvufi bakımdan ifade ettiği anlamlara bakmak gerekir. Abdal kelimesi Arapça’da, bedel ve bedil kelimelerinin çoğulu olarak “karşılık, birinin yerine geçen” mânalarına gelmekle birlikte, zamanla Farsça ve Türkçe’de tekil mânasında kullanılmış ve Farsça’da “abdâlân”, Türkçe’de “abdallar” şeklinde çoğul yapılmış; ayrıca tasavvuf terminolojisinde abdalla birlikte, aynı mânada olmak üzere bûdelâ kelimesi de kullanılmıştır (Erişim 1).

Mehmet Özbek ise Abdal kelimesi ve bu zümrede müzisyenlik mesleğini yürüten Abdal (Ar. Ebdâl) davulcuları hakkında şunları söylemektedir: Kalender, derviş. Dünya ile ilişkisini kesip, Allah’a bağlanmış olan (kimse). 13-17. yüzyıllarda Anadolu ve Rumeli’de faaliyet gösteren Şii-Bâtınî bir derviş zümresi. Bunlar saçlarını, kaşlarını, sakallarını ve bıyıklarını usturayla tıraş ettirirler ve toplu halde gezerlermiş. Abdal davulcuları Anadolu’nun çeşitli yörelerinde eskiden göçebe, şimdi kısmen yerleşik olarak yaşayan, Türkmen olan ve daha çok müzikle uğraşan halk (Özbek, 1998, s. 3).

Abdal sözü tasavvufta, ulu zatlardan birisinin ölmesinden sonra, Tanrı tarafından onun yerine geçirilen bir bölük insana verilen isim anlamında kullanılmıştır. XIII. ve XIV. yüzyıllarda “derviş”, XV. yüzyılda ise “divane, meczup” “Abdal” kavramıyla bir tutulmuştur. Kaya (2014, s. 23) bazı tarikatlarda, “Mevlevî Abdalı, Bektaşî Abdalı, Kalenderî Abdalı” gibi ‘velî’, ‘ermiş’ anlamlarında da kullanıldığını ifade etmektedir.

Abdal kavramının hicrî üçüncü yüzyıldan itibaren kazanmış olduğu muhteva göz önüne alınarak bu kavrama, “birbirinin yerine geçenler, diledikleri zaman yerlerine aynı şekil ve görünümde başkasını (bedel) bırakarak istedikleri yere gidenler, Peygamber’e veya kutba vekil (bedel) olanlar” gibi bazı zorlama mânalar yüklenmişse de Arapça’daki bedel ve bedil kelimelerinde, tasavvuf kaynaklarının abdalın başta gelen nitelikleri olarak gösterdikleri “ubûdiyyet, zühd, riyâzet, inzivâ, kalp temizliği, velîlik” gibi mânalardan hiçbiri yoktur.

Tasavvufî bazı kaynaklarda abdalların maddî, manevî ve ahlâkî özellikleri hakkında oldukça geniş bilgiler verilmiştir. Buna göre abdallar saç ve sakalları birbirine karışmış, solgun yüzlü, hareketsiz, işsiz güçsüz, yeryüzünde tek bir dikili ağacı bile bulunmayan ve yalnızca “kendilerine gösterilen hedefe ulaşmaya çalışan kişilerdir” denilebilir.

Abdalların ahlâkî ve mânevî şahsiyetleri hakkında geliştirilen tasvirler, gerçekte her müslümanda bulunması gereken vasıflardır. Buna göre abdallar bütün insanlara karşı iyi niyetli, kendilerine kötülük edenleri bağışlayan, ellerindekini başkalarıyla paylaşan, kazâ ve kadere gönül hoşluğuyla boyun eğen, haramlardan titizlikle kaçınan, ibadetlerde ihlâs ve samimiyete önem veren, sevgi, şefkat ve iyi niyet gibi ahlâkî faziletlerle donanmış kişilerdir (Erişim 2).

Abdal sözcüğü tarihte ilk kez IV. asırda Akhunlar için kullanılmıştır. Hint kaynaklarında “Akhun, Huna, Efdalid, Apdal”, Çin kaynaklarında “Yetha”, Bizans kaynaklarında “Ephtalit, Abdal, Neftalit”, Ermeni kaynaklarında “Hepital”, Sanskritçe kaynaklarda “Huna”, Sasanilerle sıkı teması olan, İslâm kaynaklarında ise “Heyatıla, Hebatıla” olarak geçer. Süryani kaynaklarında ise “Eftalit ve Abdal” olarak karşımıza çıkmaktadır (Konukçu, 1973, s. 39-44).

Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecinde çoğu Türkmen kökenli pek çok topluluk ve aşiretlerden biri de “Anadolu Abdalları” olarak da adlandırılabilir, Abdalân-ı Rum (Rum erenleri) topluluğudur (Güray ve Karadeniz, 2019, s. 77-78).

“Abdalân-ı Rum” zümreleri, pek çok kaynak tarafından Anadolu’yu XI. yüzyıl itibarıyla büyük göç dalgalarının yol açtığı bir kültürel dönüşüm süreci aracılığıyla “Türkmen-İslâm” kültürü ile buluşturan temel dönüştürücü güç olarak tahayyül edilmektedir. Bu güç, köklerini aldığı Horasan-Orta Asya bölgesi ile Anadolu arasındaki kültürel irtibatı, müzik ve özellikle bu kadim müzik geleneğinin aktarıcı gücü olması hasebiyle “âşıklık geleneği” aracılığıyla sağlamaktadır. Rum Abdalları düşünce yapısı olarak Hoca Ahmed Yesevi ekolünden yetişmişlerdir. Bu Türkmen Babalarının çoğu dini ve siyasi nitelik taşıyan bir topluluğun başında yer almakta ve çoğunlukla bir Oğuz Türkmen boyuna mensup durumdaydılar. Örneğin, Türkmen babalarından biri olan Hacı Bektaş, Çepni Türkmenlerindendi.

Âşıklık geleneği tarihsel süreç içinde edebiyat ve müzik kültürü değerlerini birleştirerek pek çok geleneksel müzik formunun yaratılması ve yaşatılmasında öncü olmuştur. Müziği hayatlarının temeline koyan günümüz “Abdal” topluluklarını bu anlamda hem Abdalân-ı Rum geleneğinin hem de âşıklık geleneğinin kadim bir halkası olarak kabul etmek mümkündür (Güray ve Karadeniz, 2019, s. 77).

Ali Rıza Yalçın’ın (1993, s. 19), Çukurova gezisinde gözlemleyip tespit ettiği beş abdal grubu aşağıda sıralanmıştır.

- ✓ Fakçılar/ av avlayan abdallar
- ✓ Tencili abdalı / cambazlık, kuyumculuk, üfürücülük yapan ve böyle geçinen abdallar

- ✓ Beydili abdalı / Türkmenlere yemek ve yardımcı olan abdallar
- ✓ Gurbet-Cesis abdalı / sepetçi abdallar
- ✓ Karaduman abdalları / Mısırlı İbrahim Paşa'nın iskân beyine Mısır'dan gönderdiği büyük bir musikî ve raks heyetinin bakiyesidir.

Abdalların yaşantılarından bağımsız düşüncemeyen müzik kültürleri, bu toplulukların yaşadığı, acı, keder ve sevinç vb. hallerini, gelecek kuşaklara aktardıkları en önemli unsurlar olmuşlardır. Bu unsurların içerisinde oluşturulan en önemli kültürel öğelerden de birisi bozlak kültürüdür. Başta Türkmenler olmak üzere; mutluluk, hasret, özlem gibi tüm duygularını anlattıkları ve gelecek üzere bazı Türk boyları arasında doğan bu gelenek daha sonraları özellikle Abdallar tarafından hayatlarının önemli bir parçası olarak yaşatılmış ve günümüze kadar sürdürülmüştür (Parlak, 1990, s. 8-9).

Abdalların özellikle sürdürdüğü sade ve “zahidâne” derviş yaşamı, müzik aracılığıyla doğa ile kurdukları “mistik” hatta “şamanik” irtibat ve bu özelliklerinin âşıklık geleneğinin temel kavramları ile “meşk silsilesi” vasıtasıyla kurduğu bağ bu sosyal topluluğu, Anadolu kültürü adına daha da özel bir noktaya getirmekte hatta “Alevilik-Bektaşılık” temelli “hak âşıklığı” kavramının doğal temsilcileri kılmaktadır (Güray, 2012, s. 110, Artun 2005, s. 5).

Erkan (2008, s. 39), Abdallar için müzik, bir meslek olmaktan ve bu yolla gelir elde etmekten çok kendilerini var etme biçimi ve dünyaya bakışlarının yansımasıdır. Tarih boyunca farklı coğrafyalarda yaşam bulan ve çoğu zaman da, birlikte yaşadıkları diğer topluluk tarafından "marjinal" bulunan abdallar, bu nedenle müziği bir yaşam biçimi, kimlik ifadesi ve daha da ötesinde bir "ibadet" olarak algılanmaktadır. Öyle ki; doğuştan itibaren müzik konusunda çok yetenekli oldukları söylenen abdallar, çocukluk dönemlerinden başlamak üzere adeta bu kültürle ve bu kimlikle harmanlanmaktadır. Abdallar müziği, topluma yeni katılan bireye öğretilmesi gereken bir âdet olarak değil, sosyal yaşantılarının olağan işleyiş süreci içerisinde her bireyin, tıpkı konuşmayı öğrenir gibi, doğrudan bir müdahale dışında maruz kaldığı bir doğal yaşam süreci olarak görmektedirler (Akt., Saruhan, 2012).

Soylarından gelen üstün yetenekleri ile Abdallar müziği bir başka algılar, başka severler. Bu sevgi, Abdal yaşantısında müzik sanatının çağlar boyu ibadet edercesine yapılan bir gelenek olmasını sağlamış, günümüze kadar yaşamasında en önemli etken olmuştur. Bu köklü geleneğin içerisinde doğan her bir Abdal ferdi daha yürümeyi öğrendiği sırada müzik aletleri ile tanışıp, derin bir sevgi ile dört elle sarılarak öğrenmeye başlarlar. Doğduğunda başucuna çalgılar bırakılıp bunları çalması arzulanan çocuğa akli ermeye başladığında ileriki meslek yaşamı ile ilgili yapılan telkinler de bu yöndedir. Birçok çevrede verilen 'oku doktor ol, avukat ol, mühendis ol' gibi öğütlerin yerine, 'inşallah bir elin davullu, bir elin zurnalı olur' şeklinde öğüt verilmekte ve çocuklar bu yönde teşvik edilmektedir (Parlak, 2009). Çünkü Abdallar için müzik sadece basit bir hobi değil bir yaşam biçimi ve geçimlerini sağlamak üzere önemli bir meslektir.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma, konuyla ilgili kaynakların taranmasıyla elde edilmiş olan bilgilerin yanında, yazarın Kırıkkale ve Kırşehir yöresi halk müziği alanında yaptığı araştırmaları ile meslek hayatı boyunca konu üzerinde elde ettiği bilgi ve bulgulara dayanması sebebiyle gözleme dayalı nitel bir çalışmadır.

3. KIRŞEHİR VE KIRIKKALE'DE YAŞAYAN ABDALLARDA MÜZİK

Abdalların icra ettikleri müzikler Anadolu'nun yöresel havalarının dışında değildir ve Abdallar buldukları bölgelerin kültürel öğelerine uygun müzikler icra etmektedirler. Örneğin; Gaziantep Abdalları ile Emirdağ Abdalları arasında müzikal icra bakımından hiçbir benzerlik bulunmamaktadır. Kullanılan enstrümanlardan repertuvara ve yerel tavırlara kadar her şey farklıdır. Bu nedenle; Abdal müziğini, geleneksel formlarda ve yerel boyutta düşünmek gerekmektedir (Duygulu, 1996).

Abdallar, geçimlerini ağırlıklı olarak müzik icraları ve özellikle de düğüncülük mesleği ile sürdürmektedirler. Farklı mesleklerle de meşgul olmakla birlikte özellikle Orta Anadolu Abdalları, daha çok müzisyenlikle geçimlerini sağlayan Abdal grubu olarak ön plana çıkmaktadır. Kırşehir, Kırıkkale/Keskin ve Yozgat arasında bir bölgede konumlanan, Orta Anadolu yöresi halk müziğini kültürünü neredeyse yalnız başlarına aktaran ve temsil eden Abdallar, adları müzikle birlikte anılan bir topluluktur. Kırşehir ve Kırıkkale'de müzik söz konusu olduğunda ilk akla gelen kişiler “Abdallar” ya da “Ustalar” unvanıyla da bilinen bu “Müzisyen Abdallardır”. Bu yörelerde halk müziği kültürünün yaşatılması ve aktarılması konusunda büyük öneme sahip bu insanlar, yöreye özgü halk müziğinin temsilinde önemli görevler üstlenmiş, tarihi süreçte usta-çırak ilişkisine dayalı öğretim modeliyle çok sayıda sanatçı yetiştirmiştir. Bu sanatçıların belki de en önemlisi ve son temsilcilerinden olan Muharrem Ertaş, XX. yüzyılda sözü edilen yörenin müzik geleneğinin aktarımına önemli katkılar sağlamıştır. Ayrıca geleneksel Abdal müziğini kendinden sonra da büyük bir başarıyla temsil etmiş, oğlu Neşet Ertaş, Çekiç Ali, Hacı Taşan ve Ekrem Çelebi gibi önemli isimlerin yetişmesinde rol model olarak, icra yönünden önemli katkılarda bulunmuştur. İlhamlarını Muharrem Ertaş'tan alan bu isimlerden Çekiç Ali'nin daha teknik ve aciliteli çalış stili Ekrem Çelebiyi etkilemiş, Hacı Taşan ise daha sakin bir çalımla adeta bağlamasıyla davul ve zurna

tınlarını elde edebilmiştir. Neşet Ertaş ise türkülerini icra ettiği karar sesi, tekniği ve sakin okuyuşuyla genç – yaşlı, kadın – erkek, ve köylü – şehirli bütün toplum kesimlerine ulaşabilmiştir.

Ahmet Talat Onay, 1931 yılında Kırıkkale ili Keskin ilçesine bağlı Beyobası'nda, namı Kırıkkale ili sınırlarında bugün dahi yaygın olarak bilinen pehlivanlı aşiretinden Rıza beyin küçük oğlu İlhan beyin düğününe davetli olarak katılır. Onay'ın aktardığına göre bu aşiret ve köyün halkı Sivas- Kahramanmaraş civarlarında dolaşan seyyar bir Türkmen aşireti iken, yüz elli sene önce buraya iskan edilmişlerdir. Onay, yörede Abdal kökenli müzisyenlere de rast gelir ve şunları aktarır: Davulcuların abdal olması dikkatimi celp etti. Alevi mezhebinde olan bu adamlarda Türk harsı ile, Türk halkiyatı ile alâkadar çok şeyler bulunacağı şüphesizdi. Bir şeyler bulur, alırım ümidi ile Rıza Bey'e nefes okumalarını emretmesini rica ettim. Kahve ocağında oturan oğlu Arslan Bey'i çağırarak arzımızın ifasını emretti. Sazlı sözlü meclisleri idarede yekta olan Arslan Bey, birkaç parça okudu; müteakiben Veli Kahya ismindeki abdalların muhtarı da bir hayli şeyler okudu. Fakat bu bedmest abdalın okudukları çok manidar şeylerdi. Hele Bektaşiliğe ve Aleviliğe muhip ve mensup görünmek isteyenlerin maksatları ile istihza için okuduğu nefesin şu parçası ne kadar manidardır:

Kenarında gezmediğin deryanın
Ne haddin ki ortasında yüzün
Hakikatte yarım adam değilsin
Dava kılan elli ile yüze sen

Sohbet ilerledikçe, halihazırında az çok bir inkişaf belirdi. İşte bu birkaç saatte Kul Hinmet'ten, Sadık'tan, Veli'den, Keskinli Ali'den, Hatayi'den öyle şiirler, nefesler okudular ki okuyanların hafızasına hayret etmemek kabil değildir (Akt., Kurnaz, 1990, s. 126-127).

Yukarıda verilen bilgiler ışığında, Abdalların Türkiye'de en çok İç Anadolu bölgesinde buldukları anlaşılmaktadır. Özellikle Kırşehir, Kırıkkale/Keskin ve Ankara/Balâ'da Abdallar hayatlarını müziğe adanmış şekilde yaşamaktadırlar. Bu yörelerin kültürel yapısına bakıldığında, benzer özellikleri taşıdıkları söylenebilir. Özellikle Keskin ve Balâ'da genelde halay kültürü ön plandadır. Kırşehirli abdalların misyonu ise biraz daha farklıdır. Bu şehirde Balâ ve Keskin'den farklı olarak özellikle oyun havaları meşhurdur. Günümüz İran topraklarında yer alan Horasan bölgesinden geldikleri söylenen Balâ ve Keskin'li abdallar Hacı Taşan'ı "Toplumun en mümtaz şahsiyeti" olarak kabul ederken, Kırşehirli abdallar ise Neşet Ertaş'ı "Toplumun örnek alınmaya lâyık en gözde kişisi" olarak kabul ederler. Kullanılan çalgılar bakımından da bu iki yörede farklılıklar olduğu dikkati çekmektedir. Balâ ve Keskin civarında davul-zurna ikilisi ön planda iken, Kırşehir'de keman-bağlama icraları daha yaygındır.

Gelenekte bozlak icrasında kullanılan çalgıların başında, yörelere göre değişen boylarıyla saz (bağlama) gelir. Bozlak ile saz adeta bütünleşmiş gibidir. Özgün tınısı ve verimli yapısı ile bozlakların zenginleşmesi ve güçlenmesindeki en büyük etkenlerden biridir. Zurna, sazdan sonra bozlakların öz karakterini bünyesinde taşıyan güçlü diğer halk çalgısıdır. Özellikle, açık alanlarda kullanılan ve davul eşliğinde çalınan zurna ile bozlaklar ayrı bir görkem kazanmıştır. Bozlakların icrasında kullanılan çalgıların arasında keman da görülmektedir. Özellikle son dönemlerde Abdallar arasında tutunmuş olan keman, büründüğü yeni ses karakteri ile bozlaklarla kaynaşmıştır (Parlak, 2014, s. 64).

Müziğe karşı yetenekleriyle ön plana çıkan abdalların müziği nota ile icra etmemelerine rağmen, müzik kulaklarının oldukça gelişmiş olduğu bilinen bir gerçektir. İlk kez 1989-1990 eğitim-öğretim yılında açılan ve 2018-2019 eğitim ve öğretim yılında sayısı 82'ye ulaşan Güzel Sanatlar liseleri Müzik Bölümü sınavlarına giren abdal kültüründen gelen gençlerin bu anlamda giriş sınavlarında ve kazandıktan sonra eğitimini aldıkları derslerde nota ile icra bakımından ne kadar zorlandıklarına, öğretmenleri gibi kendileri de şahit olmaktadır. Bu gençler müziksel işitme-okuma-yazma konularında ne kadar zorlansalar da bireysel performans gerektiren durumlarda bir o kadar başarı göstermektedirler. Abdalların bireysel performansta daha iyi olmaları, Türk müziğinin ozan geleneğine dayalı yani bireysel performansa bağlı olarak günümüze kadar gelmiş olmasıyla açıklanabilir. Bu yönüyle bakıldığında bugünkü eğitim sistemi içinde yer alan Abdalların toplu müzik icrası bakımından belirli bir seviye kazanırken, bireysel performans bakımından ise geçmişten gelen müzik kültürünü günümüze taşımak anlamında seviye kaybetmiş olabilecekleri bir tartışma konusudur.

4. KIRŞEHİR VE KIRIKKALE'DE YAŞAYAN MÜZİSYEN ABDALLARDA BOZLAK

Türk Halk Müziği'nde (THM) uzun hava ve kırık hava olmak üzere ezgisel yapı olarak iki ana tür, bununla birlikte her iki türün özelliklerini bünyesinde barındıran ve karma ritimli diye tanımlanan üçüncü bir türden bahsedebiliriz. Bozlak, tıpkı barak, hoyrat, maya ve divan gibi bu farklı türlerin ilki olan uzun hava grubunda yer almaktadır.

Birçok yörede olduğu gibi özellikle Kırşehir ve Kırıkkale'de yaşayan Abdalların müzik repertuarlarında uzun havalar önemli bir yer tutmaktadır. Bu müzik türünün içinde ise yaşadıkları göç, acı, ayrılık ve ölüm gibi tarihi olayları ifade edebilme bakımından bozlaklar ayrı bir öneme sahiptir.

Atalay (1986, s. 110)'a göre, bozlak, kelime anlamı olarak “bağırarak, çağırarak, ses vermek” anlamındaki “bozlamak” fiilinden gelmektedir. Pek çok kaynak bu anlayışın temelini Türkmenleri ve Orta Asya geleneğini koymaktadır. Birçok Orta Asya dilinde “bozlak” kelimesi ve türevleri yakın anlamlarda kullanılmakta, Azerbaycan, Kazakistan, Uygur bölgesi, Kırgızistan, Nogay Türkleri ve Çağatay Türkçesinde “kederle ağlama, feryat etme, devenin bağırması, ölüme dair yakılan ağıt” gibi ortak bir anlamsal çerçeveye işaret etmektedir (Akt., Güray ve Karadeniz, 2019, s. 82).

Rivayete göre, erkek deve dişi devenin kokusunu çok uzaktan alıp bozular, böğürür; dişi deve karşılık verir. Erkek devenin bozulmasından “bozlak”, dişi devenin karşılık vermesinden “maya” kavramları ortaya çıkmıştır. Maya, dişi devenin diğer bir adıdır (Karakuş, 2005, s. 13).

Bozlaklar, Türk milletinin asırlar boyu yaşamış olduğu ve yaşamaya devam ettiği dinî, coğrafi edebi, sosyal ve kültürel olayların etkisi sonucunda büyük bir ihtimalle Orta Asya’ da doğmuş ve Türklerin Horasan’ dan Anadolu’ ya göçleri ile burada, özellikle Türkmen boylarının yerleştiği Orta Anadolu, Orta Toroslar ve Çukurova’ nın Toroslar’ a bakan kesimlerinde güçlü bir kişilik kazanarak geniş insan kitlelerinin ortak zevki olmuştur (Özbay,1997, s. 14).

Bozlak türü uzun hava genellikle Orta Anadolu, Doğu Anadolu’nun batısı ile Batı Anadolu’nun doğu kesimi ve Çukurova’nın bulunduğu geniş bir alanda tercih edilmekte ve icra edilmektedir. Bu ezgilerin ustaları çoğunlukla Orta Anadolu’daki “Abdallar” dır... Anadolu Abdallarının son kuşağı sayılan usta halk sanatçıları, Kırşehir, Kırıkkale/Keskin yöresinde yetişmiştir... Keskinli Hacı Taşan, Kırşehirli Çekiç Ali, Kırşehirli Muharrem Ertaş ve oğlu Neşet Ertaş yanı sıra yakın tarihlerde vefat eden Ekrem Çelebi, Fahri Çelebi, Dursun Uçar ve Neşet Abaloğlu da Kırşehir ve Kırıkkale’de önemli bozlak icracıları olarak son dönemde iz bırakmış isimlerdir. Kırşehir, Yozgat, Kaman, Keskin, Hacıbektaş, Avanos ve Ortaköy yörelerinde yaşayan Abdalların, 19. ve 20. yüzyıllarda Yusuf Çavuş önderliğinde Yağmurlu Büyük Oba köyünün kuzeyindeki Abdal Deresi denilen yere yerleştiği bilinmektedir.

5. BULGULAR

Parlak (1990, s. 8), “Bozlaklar başta Türkmen boylarının gezip dolaştığı yerlerdeki acıklı olayları konu alan türküler ve bir türkü makamı iken, gelenek hâline gelmiş ve asıl karakterini Orta Anadolu’ da Toroslarda özellikle Orta Anadolu’ da Abdalların yoğun olarak yaşadığı yerlerde devam etmiştir” diyerek bozlağı makam kavramıyla ilişkilendirmiştir. Özellikle son yıllarda yapılan çeşitli çalışmalar da göstermiştir ki, Kırşehir ve Kırıkkale yöresinde icra edilen bozlakların bozlak adıyla sadece bir makamda değil, muhayyer, muhayyer kürdi, muhayyer sünbüle, acem kürdi ve karcığar gibi farklı makamlarla icra edilmektedir.

Bozlaklar, Anadolu insanının beşikten-mezara yaşadığı her türlü olayı-olguyu konu edinmiştir. Sevgiden ayrılığa, doğumdan ölüme, acılardan sevinçlere birçok konu bozlaklarda yer almakta ve bozlakların kendine has anlatım tarzı içinde bir başka ifade kazanmaktadır. Ancak, bozlakların baş konusunun ağıtlar olduğu söylenebilir (Parlak, 2014, s. 64). Sözü edilen konulara ek olarak özellikle 1980’li yılların ortalarından itibaren daha çok gerçek, insanlık, yaradan aşkı, yaratılış, ayrımcılık, öz, niyet, dargınlık, hak-haksızlık, dünya, hatır-gönül, haram-helal, gönül, yar, evvel-ahir, batın-zahir ve yoksulluk gibi konuların anlatıldığı felsefi bozlaklar da üretilmiş, çalınmış-söylenmiştir. Öyle görünüyor ki bozlaklarda yer alan konularla birlikte bu konuları ifade etmenin ezgisel ve makamsal yolları da çeşitlenmiştir. Abdalların, bozlak dahil uzun hava icralarının hemen hepsinde vurgulara, ezgi yürüyüşlerine ve nüanslara kadar bu değişimi görmek mümkündür (Duygulu,1996, s. 108-121) Bu nedenle, bazı yörelerde yerel halk kendi okuyuşu için "yerli ağzı" veya "köylü ağzı", Abdalların okuyuşu için ise "Abdal ağzı" veya "Teber ağzı" terimlerini kullanmaktadırlar.

Bu isimlendirmelerin yanı sıra bozlakların, doğdukları ve icra edildikleri çevrenin boy adlarıyla da anıldıklarını görmekteyiz. Türkmen, Avşar, Beğdili ve Cerit bozlağı bu gruba örnek olarak gösterilebilir.

Türkmen Bozlağı: Türkmenlerin söylediği, Türkmeni adıyla da bilinen bir bozlak türüdür. Bu grupta yer alan bozlaklar, seyre 8. ve 11. dereceler (la – re) civarından başlayıp, bu bölgede hicaz ve uşşak dörtlülerini kullanabilmektedir. Bu türün en karakteristik özelliği olarak; 4. derece (re) üzerinde hicaz dörtlüsü kullanıp karara yedensiz kürdi dörtlüsü ile gitmesi gösterilebilir (Karakaya ve Önal, 2010, s. 723). Kırıkkaleli sanatçı Hacı Taşan tarafından söylenen “Ötmesin Bülbüller” muhayyer kürdi, “Bizim elden götü’ mola obalar” muhayyer sünbüle ve “Yine bir ayrılık” adlı bozlak ise muhayyer makamındaki Türkmen bozlaklarına örnek olarak gösterilebilir (Nota 1) (Önal, 2018, s. 24).

Nota 1 (Önal, 2018, s. 147-148)

Yoresi
Kırıkkale/Keskin
Kimden Alındığı
Hacı TAŞAN

Yine Bir Ayrılık Düştü Serime

Notaya Alan
Hamit ÖNAL

A man yi ne bir ay rı lık düş tü se ri me Ben de bil mem
ya ni co lur ha li mi z
a f At sü rüp
at sü rüp bu el ler den git me is te ri
m
is te ri m Bel ki tuz ek mek bağ lar
yol lu mu z yo lu mu z

Yine bir ayrılık düştü serime
Ben de bilmem ya nic'olur halimiz
At sürüp şu ellerden gitmek isterim
Belki tuz ekmek, bağlar yolumuz

Vakit gelmeyince kervanlar göçmez
Allah'tan emir olmayınca yavru kuş uçmaz
Gönül yeğın attan, güzelden geçmez
Çok içiyok eksilmiyo dolumuz

Kul Halilim der ki nekes gülmesin
Eyiler gidip de kemler kalmasın
Herkes gördüğünden geri kalmasın
Allah sana zaten malum halimiz

Avşar Bozlağı: Aşiretler arası kavgalar, savaşlar ve zorunlu iskân olaylarında yaşadıkları olayları dile getirmenin yanında aşk, sevgi, ölüm gibi olayları da konu edinen bozlak türüdür. Çekiç Ali tarafından seslendirilen muhayyer kürdî makamındaki “Dostlarınan Bozuk Gitti Aramız” ve Muharrem Ertaş’ın seslendirdiği karcıgar makamındaki

“Kalktı Göç Eyledi Avşar Elleri” ve Hacı Taşan tarafından seslendirilen karcıgar makamındaki “Babına da Deli Gönül Babına” (Nota 2) adlı bozlaklar Avşar bozlağı olarak bilinmektedir.

Nota 2 (Önal, 2018, s. 134-135)

Yöresi
Kırıkkale /Keskin

Kimden Alındığı
Hacı TAŞAN

Babına da Deli Gönül Babına

Notaya Alan
Ali Tahsin GÜL

A man Ba bi na da de li gö nül ba bi na o f
 Koç yi ğit ler sı ğ maz ol du ka bi na ka bi
 na o y a ma n A la ça mın boz ar dı em
 di bi ne di bi ne Si lah ça tıp yat ma mı za
 ne kal dı o f ne kal dı
 o f A la ça mın boz ar dı em di bi ne
 Si lah ça tıp yat ma mı za ne kal dı o f

Babına da deli gönül babına
 Koç yiğitler sığmaz oldu kabına
 Ala çamın boz ardıcın dibine
 Silah çatıp yatmamıza ne kaldı

Yaz gelip de yaz ayları doğunca
 Bizim burdan göçmemize ne kaldı
 Sarı çiçek mor menevşe bitince
 Top top edip yolmamıza ne kaldı

Seçin dostlar seçinde kötüyü seçin
 Koç yiğit libasın kefedenden biçin
 Arap atlar besledim kara gün için
 Kargı çekip binmemize ne kaldı

Kul Halil'im kendi söyler virdinden
 Kervan kalktı göçtü m'ola yurdundan
 Kırk athynan Boz tepenin ardından
 Kargı çekip binmemize ne kaldı

Beğdili Bozlağı: Rakka'ya iskân edilmeyi reddeden Beğdililer, düzenli Osmanlı ordusunun üzerlerine geldiğini görünce direnmek için isyan ettiler. Yusuf Paşa'nın kuvvetleriyle savaştılar. Beğdiliye destek veren Mamali aşiret reisi Deveci Ali ile Paylı namıyla bilinen Rişvanlı Halil Bey'in arasına nifak sokan Yusuf Paşa, Paylı Halil Bey'e Mamali aşiret reisi Deveci Ali'yi tuzağa düşürtüp öldürttü. İç çekişmelerden zayıf düşen Beğdili aşireti Yusuf Paşa'ya yenildi. XVII yy. Türkmen aşiretleri arasında yaşayan Ozan Budala bu olayı "Seksen bin haneyle isyan edince" sözleriyle dile getirmiştir (Nota 3) (Önal, 2018, s. 21). Eserin ezgisel yapısı muhayyer kürdi makamındadır.

Nota 3 (Önal, 2018, s. 154-155)

Yoresi
Kırıkkale/Keskin

Notaya Alan
Hamit ÖNAL

Kimden Alındığı
Hacı TAŞAN

Beğdili Bozlağı

A man sek sen bin ha ney le is yan e din ce fa ni dün ya be nim san dı beğ di
li
bey di li o f
o f ka di oğ luy nan yu fu f pa şa ge lin
ce ge lin ce pay lım ka ma lı yı vur du beğ di li o
f beğ di li o f
ka doğ luy na yu suf pa şa ge lin ce
pay lım ka ma lı yı vur du
beğ di li o f o f

Seksen bin haneyle isyan edince
Fani dünya benim sandı Beğdili
Kadıoğluyla Yusuf Paşa gelince
Paylım Mamalı'yı vurdu Beğdili

Suluca Karahöyük beli yurtları
Aldı beni sağlığımın dertleri
Çöle düştü Beğdili'nin kurtları
Rakka Çölü'nün kurdu Beğdili

Der Budala'm ne olacak halimiz
Arafta perişandır elimiz
Şimdiden sonra Irakka'dır yolumuz
Rakka Çölü'nün kurdu beğdili

Cerit Bozlağı: Cerit aşiretinin Suriye Rakka' dan Anadolu' ya göçünü aşiret boylarının özelliklerini ve Cerit kızlarının güzelliklerini anlatır (Parlak, 1990, s. 8). Anadolu'daki aşiret kavgaları ve bunların zorunlu iskânları aşiret ozanları ve âşıkları tarafından zaman zaman dile getirilmiştir. Bunlardan bir tanesi de Hacı Taşan'ın seslendirdiği muhayyer makamındaki Cerit Bozlağı'dır. Eser Cerit Oymağı'na bağlı, Ozan Kul Yusuf tarafından "Cerit Irakka'dan Sökün Edince" dizesiyle başlayan sözleriyle dile getirilmiştir (Nota 4) (Önal, 2018, s. 24).

Nota 4 (Önal, 2018, s. 143-144)

Yöresi
Kırıkkale/Keskin

Notaya Alan
Ali Tahsin GÜL

Kimden Alındığı
Hacı TAŞAN

Cerit Rakka'dan Sökün Edince
(Cerit Bozlağı)

A man Ce rid ı Rak ka dan sö kün e din ce. A çıl sım U
ru ma yo lu Ce ri di. n o.
f Sil sü pür oğ lu Fet ta.
h be yi ö lün ce. o. f
Kı ril di ko lu ka na dı Ce ri di. n
Ce ri di. n
o. f Sil sü pür oğ lu Fet tah be yi ö lün ce.
Kı ril di ka na dı ko lu Ce ri di. n o. f o. f

Cerid (I)Rakka'dan sökün edince
Açılın Urum'a yolu Cerid'in
Silsüpüroğlu Fettah Beyim ölünce
Kırıldı kanadı kolu Cerid'in

Sineği çoktur Nizip Ovası'na varmayın
Pusu vardır Şar Dağı'na girmeyin
Mürseloğlu kız istiyor vermeyin
Kokulatman gülün ele Cerid'in
Aslan yurdu garip vatan kal gayrı

Ali Beyin pek tatlıdır sözleri
Fettah Bey'in fincan gibi gözleri
Burnu hizmalı Cerid Kızları
Del'etti Kul Yusuf'u dili Cerid'in

Orta Anadolu bozlakları, diğer yörelerin bozlaklarına göre çok daha çeşitli ses dizilerine sahiptir. Bu zenginlik bozlak dizilerinin adeta buradan diğer yörelere yayıldığı izlenimini vermektedir. Bu farklılığın ortaya konulabilmesi bakımından bozlaklarda görülen ses dizileri, seyir karakterleri ve melodik yapılarının ayrıntılı olarak incelenmesi gereklidir. Muharrem Ertaş, Çekiç Ali, Neşet Ertaş, Hacı Taşan ve Ekrem Çelebi gibi usta Abdal müzisyenler tarafından havalandırılan, Türkmen, Avşar, Beğdili ve Cerit gibi boyların adıyla çalınıp-söylenen bozlaklar ve makamsal yapılarına ilişkin bilgiler aşağıda verilmiştir. Sözü edilen bu boylarda icra edilen bozlakların, farklı boylara mensup müzisyen Abdallar tarafından, farklı makam/makamlarla icra edildiği anlaşılmaktadır.

Muhayyer makamında bozlaklar:

- Cerit Rakka'dan sökün edince
- Çıksakoğlu der ki
- Gine telli durnam yarelenmişsin
- Karşıdan karşıya elmalı dağlar

Muhayyer kürdi makamında bozlaklar:

- Açtım perdeyi durnamı gördüm
- Aşağıdan Yusuf Paşa'm gelirken
- Bize gam çektirdi sahba-yı hicran
- Dostlarınan bozuk gitti aramız
- Gökyüzünde uçan bölük durnalar
- Mektup derken şiir oldu bak yine
- Nahn'ü Gasemna'da taksimde Mevlâ
- Nerde kaldı vatanımız elimiz
- Ömrüm tamam olup vadem yetince
- Seksenbin haneynen iskân edince
- Çıkaydım Dinek Dağı salına salına
- Yeni geldim Dinek Dağı gürbetten

Muhayyer sünbüle makamında bozlaklar:

- Akşamdan mı geçtin kayalı özü
- Ankara'dan çıktım Elmadağı'na oturdum
- Başında pare pare karın var senin
- Giden yolcuyu ben mi eğleyim
- Kıratınan indim kara dikmeden
- Aydost deyince yeri göğü inleyen
- Ben miyim bu dünyada bir bahtı kara

Karcıgar makamında bozlaklar:

- Ak ellerin sala sala gelen yâr
- Akşam oldu kırat yemez yemini
- Babına da deli gönül babına
- Bir güzel kız göedüm tutmuş yolunu
- Bura mıdır koç yiğitler vatani

- Erciyes'ten duman kalktı
- Her ana doğuramaz böyle mollayı
- Kaltı göç eyledi Avşar elleri
- Koçunun Dağına çıkaydım hemen
- Neden garip garip ötersin bülbül

Acemkürdi makamında bozlaklar:

- Bu nasıl talihtir bu nasıl kader
- Doğar yaz ayları çiçekler açar
- Geleli gülmedim ben bu cihana
- Hapishanelere güneş doğmuyor
- Kızılırmak edirafın dağ mıdır
- Sarı yazma yakışmaz mı güzele
- Şad olup gülmedim de eller içinde
- Tor şahin misali de eğdirip bakma

Bozlakların makamsal yapısıyla ilgili olarak geçmiş yıllarda yapılan tespitlere göre, ezgisel yapılarının *hüseyni makamı dizisi* veya *hüseyni dizisi* gibi makam dizileriyle isimlendirilmesi birçok araştırmacı tarafından kabul görmüştür. Bu bakış açısı günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Bununla birlikte, son yıllarda yapılan araştırmalar sonucunda bugünkü geldiğimiz noktada bozlakların belirli bir makam yapısının olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü ezgisi olan bir müzik eserini sadece ait olduğu makamın dizisiyle açıklamamanın, melodiyi dışlayan eksik bir yaklaşım olduğu açıktır. Bu noktada yapılması gereken şey, Türk Müziği' ni bir bütün olarak ele alıp, Türk Sanat Müziği (TSM) makam kuramında yer alan makam tanımlarının, THM repertuarında yer alan bütün eserlerin ezgisel yapısı da dikkate alınarak tekrar değerlendirilmesidir.

6. SONUÇ

Farklı birçok yörede olduğu gibi özellikle Kırşehir ve Kırıkkale'de yaşayan Abdalların müzik repertuarlarında uzun havalar önemli bir yer tutmaktadır. Bu müzik türünün içinde ise yaşadıkları göç, acı, ayrılık ve ölüm gibi tarihi olayları ifade edebilme bakımından bozlaklar ayrı bir öneme sahiptir.

Bozlaklarla ilgili son dönemlerde yapılan bazı çalışmalarda makamsal seyir özellikleri ve aldığı değiştirenler gibi özelliklere göre bozlakların, inici seyir özelliğine sahip; muhayyer, muhayyer kürdi, acem kürdi, muhayyer sünbüle ve karcıgar makamlarında olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Her biri aynı ya da farklı boylardan olmasına rağmen Muharrem Ertaş, Çekiç Ali, Neşet Ertaş, Hacı Taşan ve Ekrem Çelebi gibi müzisyen Abdallar, gerek mensubu oldukları kendi boy adıyla gerekse başka boylarla anılan bozlakları da seslendirmişlerdir. Türkmen, Avşar, Beğdili ve Cerit gibi boyların adıyla çalınıp-söylenen bozlaklardaki makamsal dağılıma bakıldığında ağırlıklı olarak; Türkmen bozlağı adıyla bilinen bozlaklarda hicaz+kürdi, muhayyer, muhayyer kürdi ve muhayyer sünbüle makamlarının, Avşar bozlağı adıyla bilinen bozlaklarda karcıgar ve muhayyer kürdi makamlarının, Beğdili diye bilinen bozlaklarda muhayyer kürdi ve Cerit adıyla bilinen bozlakta ise muhayyer makamlarının kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Artun, E. (2005). *Âşıklık geleneği ve âşık edebiyatı* (2. bas.). Kitabevi Yayınları.
- Duygulu, M. (1996). *Anadolu abdalları'nda müzik. V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Müziği, Oyun, Tiyatro, Eğlence Seksiyon Bildirileri (108- 121)*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Güray, C. (2012). *Anadolu'daki inanç ve müzik ilişkisinin sema-semah kavramları çerçevesinde incelenmesi*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. (Tez No: 312550). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Üniversitesi.
- Güray, C., & Karadeniz, İ. (2019). *Horasan'dan Keskin'e bir çığlık: Muharrem Ertuş "Kırat Bozlağı'nın çok katmanlı analizi üzerinden Orta Asya'dan Anadolu'ya âşıklık geleneğinin izini sürmek"*. *Milli Folklor*, 16 (122), 76-93. <https://dergipark.org.tr/en/pub/millifolklor/issue/46995/590407>
- Karakaya, O., & Önal, H. (2010). *Türk halk müziğinde bir uzun hava türü olarak bozlak*. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (27), 709-726.
- Karakuş, İ. (2005). *Türk kültüründe bozlaklar - I*. Yüce Erek Yayınevi.
- Kaya, D. (2014). *Türk halk edebiyatı terimleri sözlüğü*, Akçağ Yayınları.
- Konukçu, E. (1973). *Kuşan ve Akhunlar tarihi*. Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Kurnaz, C. (1990). *Alımet Talât Onay*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Önal, H. (2018). *Hacı Taşan türkülerinde makam*. Gece Kitaplığı.
- Özbay, V. (1997). *Bozlaklar*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. (Tez No: 63030). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazi Üniversitesi.
- Özbek, M. (1998). *Türk halk müziği el kitabı terimler sözlüğü*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Parlak, E. (1990). *Bozlaklar* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Parlak, E. (2009). *Anadolu Türkmen düğünlerinin baş aktörleri abdallar, abdalların düğün çalgıcılığı ve değişen koşullar altında düğüncülük geleneği*. *Halk Kültüründe Eğlence*. Uluslararası Sempozyumu, Kocaeli, (Sempozyum 11- 13 Aralık).
- Parlak, E. (2014). *Bozlak: Anadolu'nun gökkubbeye salınan çığlığı*. *Porte Akademik: Journal of Music & Dance Studies*, 9.
- Saruhan, Ş. (2012). *Orta Anadolu abdalları ses icralığında register ve şarkıcı formantı bulguları*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. (Tez No: 326690). Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdal> (Erişim 1, 2).
- Yalgın, A. R. (1993). *Cenupta Türkmen oymakları I*. (Haz.: Sebahat Emir). Kültür Bakanlığı Yayınları.